

15

יוסף ושושנה בן-ברית
חבת ציון 30885
טל: 06-365365



חקר עמנו

(המכון לחקר הפסיכולוגיה של העם היהודי בזמננו
בארץ ובחפוצה)

ע"ש פרופ' אריה טרסקובר

לשכה בני-ברית, חל-אביב

מגירוש ספרד ועד לשואה - מגולה לגולה
ואין תקווה

מאת
יוסף בן-ברית

ראשי פרקים

- א. בקסטיליה עד לגירוש ספרד.
- ב. נדידות לאיטליה ולפורטוגל.
- ג. אינוס לנצרות בפורטוגל והאינקוויזיציה.
- ד. קידוש השם בליסבון.
- ה. הימלטות להמבורג-גליקססאט, אמסטרדם-לונדון-אמריקא-בונדה. ייסוד קהילות פורטוגזיות של חוזרים ליהדות בצפון-מערב אירופה.
- ו. שינויי שמות במקומות החדשים.
- ז. האמנציפציה במאה ה-20 וחוצאותיה.
- ח. מלחמת העולם הראשונה ותקופת ויימאר בגרמניה.
- ט. שלטון הנציונל-סוציאליסטית בגרמניה. מביטול כל הזכויות ועד להשמדה בשואה.
- י. סיכום: מגולה לגולה, ואין תקווה... הביית הלאומי בארץ-ישראל הוא הפתרון הסופי לעם ישראל.

הוצאת "המכון לחקר עמנו"
אייר, תשנ"ו (יוני, 1996)

לא למכירה



2nd
2003 → 3rd floor - 23/07/10

מגירוש ספרד ועד לשואה -

מגולה לגולה ואין תקוה

מרצה

יוסף בן-כרית

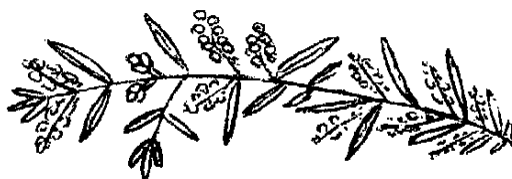
כל הזכויות שמורות ל"מכון לחקר עמנו"



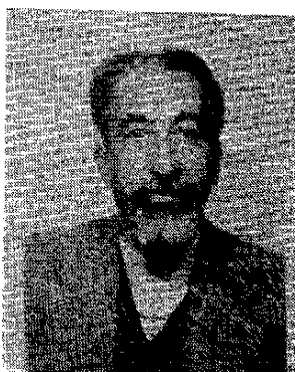
חברי המערכת

אלכסנדר מנור
ד"ר אריה בן-יוסף
העורכת הראשית -
ד"ר מרים רייטר-צדק

כתובת: מעלה הצופים 8
רמת-גן, 52488
טלפון: 6722752 - 03
ישראל



ה ס ר צ ה
=====



י ו ס ף ב ן - ב ר י ת



נולד בקהילת אה"ו (= אלטונה-המבורג-וונדסבך). התחנך עם בביה"ס היהודי-הריאלי "תלמוד-תורה" עד היותו בר-מצוה. אחרי פרעות "ליל הבדולח" החל במסע נדודים, שהתמשך שש שנים: דרך בלגיה וצרפת לספרד, ומשם ארצה. בשנות בריחה והשרדות אלה למד ענפי חקלאות שונים, היה עצור יותר משנה במחנה הריכוז הצרפתי GURS, ממנו הוצא ביוזמת ארגון העזרה לילדים ונוער יהודיים בצרפת. - ה. 0.5.E., באמתלות חוקיות למחצה. בחנות ההכשרה של הצופים היהודיים בצרפת, בזהות מושאלת, מצא מסתור מעיני השלטון הצבאי הגרמני במשך שנהיים. כאשר החליטו הארגונים היהודיים המחתרתיים A.J. + E.I.F. לפזר את צעירי החוות עקב סכנת גילויים ע"י הגסטפו, החליט להצטרף לקבוצת בורחים לספרד. המסע היה מפרך ונפלו בו קרבנות. אחרי חצי שנה הגיע ארצה במימון הג'וינט העולמי בספרד, הסוכנות היהודית בא"י וארגון ההגנה בסוף 1944. נקלט בראשית דרכו בקיבוץ טירת-צבי והלך עם הצאן בשדות עמק בית-שאן. הצטרף לקבוצת בני-עקיבא שעלתה להתישבות בגוש עציון, בקיבוצה החלוצי עין-צורים, בשנת 1946. לפני מלחמת השחרור עבר לכפר הרא"ה, בה עבד כגנן-חצרן במוסד עליית-הנוער "בן-יקיר" ושם התחתן. עם ראשית הקרבות של מלחמת השחרור התגייס לצהל ושירת שנתיים כסמל קרבי. ב 1950 התישב עם אשתו ותינוקם במושב חבת-ציון, שם פיתח משק חקלאי. בו-בזמן החל להשתלם בחינוך והוראה ושימש כמורה כללי באלישיב ובכפר הרא"ה; מאוחר יותר כמורה לטבע וחקלאות בשכון עולי-תימן באליכין. נבחר להיות סגן מנהל ביה"ס עד אשר זומן ע"י משרד החינוך ליסד ב 1965 מרכז פדגוגי אזורי בחדרה, להדרכת מורים וגננות, בחידושי החינוך והלמידה ובאמצעי המחשה אוד-קוליים. מילא תפקיד מנהל המרפ"ד ומדריך פדגוגי במשך 20 שנים. פיתח כמה פרויקטים ייחודיים, כגון טיפוח ילדי עולים במשחקים מפתחים; - רישום הסטוריו-גראפי להבנת רצף ההסטוריה היהודית במקביל לזו של עמי העולם, - מו האדם הראשון ועד קום מדינת-ישראל. בשנים 1965-1975 פיתח והפעיל תערוכה ארצית ניידת לפיתוח מיומנויות משחק ולימוד באוכלוסיית העולים של שנות ה 50-60. כן פרסם מאמרים וחוברות בנדון. אחרי 35 שנות חינוך והדרכה יצא לגמלאות. עוסק מאז באופן פרטי במחקרים הסטוריים אודות עדות-ישראל בגלויות הנידחות; כתימן, כאתיופיה וכמרכז אסיה וכן של מגורשי ספרד בארצות הקלט החדשות, אליהן נמלטו. נושא הרצאתו העשירית של יוסף בן ברית במכוננו, הינו סיכום מחקרו רב-השנים אודות עבר משפחתו, החל מגירוש ספרד, בספרו "האגדה לבית הנדיק" אותו השלים ב 1995.

מגירוש ספרד ועד לשואה - מגולה לגולה ואין תקווה.

כבר בשנת 1987 הרצאתי במכון זה אודות "מסקנותי כצאצא של יהודים מגלויות שונות לקיומו ומהותו של עם ישראל". הרצאתי זו פורסמה ע"י המכון בחודש אייר ה'תשמ"ז - מ.ס. 8. כבר אז התייחסתי לידוע לי כללית, אם גם רק חלקית, אודות עבר משפחתי ומה אני לומד מכך.

בשנת 1990 הודפסה על ידי המכון סקירתי הקצרה בענין אפיונים שונים של שלושה סוגים של אנוסים בספרד ובפורטוגל. החוברת מחודש כסלו ה'תשנ"א - מ.ס. 3.

- הערב בעומדי לפניכם כדי לסכם מחקרי זה, עברו בדיוק 52 שנים מאז שהגעתי עם קבוצתי לכפר נידח בצד הספרדי של הרי הפירינאים, אחרי המלטנו מן הגרמנים ששלטו בצרפת. היה זה בערב של ל"ב בספירת העומר ואני אז צעיר בן 19 שנים שצבר הרבה נסיון של נדף ושוורד.

יש בחפיפת מועד זה, לאחר ל"ב שנים, מן הסמלי בעבורי, כעין "ויקר מקרהו". כנראה ואין מקריות ללא הכוונה מלמעלה.

- לא הייתי בודאי חכם יותר מאחרים בדרכי הארוכה.

לא למדתי באוניברסיטאות ובמכללות, אך החיים למדוני ישירות ומאז אינני פוסק מלהיות פתוח וקשוב לאירועים, ומוציא לקחים ומסקנות ממצבים משתנים ומסכנות קיומיות.

ספרי ההסטורי-משפחתי מסכם קורות משפחה יהודית אחת, שנדדה בארצות שונות ממקום למקום, בנסיבות כלל-פוליטיות משתנות. בתנאים שהכריחו צאצאיהם לשנות מקום, עיסוק ושם.

- סקרנותי הטבעית ואולי מצבי כעולה חדש בארץ עוררו אותי לתהות ולחקור כיצד ומתי הגיעו אבות-אבותי לגרמניה בה נולדתי. ההתייחסות אלי כעולה חדש בעל מבטא גרמני בולט, היחס המזלזל במוצאי, - אשר כמוכן פגע בי, כי הרי לא בי האשם שנולדתי בארץ הרוצחים הנאצים, - גרם לי לא מעט רגשי נחיתות בראשית התערותי בארץ אבותינו. אולי היתה זו אחת מן הסיבות שהתעוררו בפנימיותי לדעת יותר על עבר הורי.

אשר מהם לא שמעתי מאומה על מקורנו הקדום יותר. רק פרט קטן אחד שנאמר לנו בילדותנו זכור לי והוא: כי רב ידוע מקהילת אלטונה השכנה להמבורג אמר להורי בחתונתם, כי עליהם לדעת, כי הם סוגרים בנישואיהם מעגל קדום, "כי הם צאצאיהם של אח ואחות בני אותה המשפחה".

אמירה זו סיקרנה אותי, כאשר התחלתי בחקירותי. הגעתי להכרה כי עבר משפחתי נשמר בסוד, כי כאשר אולצתי לחיות מתוך למסגרת משפחתי, לא ידעתי סוד זה.

להכרה זו הגעתי רק אחרי שגיליתי את צפונות עבר משפחתי אבי במחוז פריזלנד המזרחית בגבול הולנד-גרמניה דהיום, באחוזה בונדה, מקור שם משפחת אבי - בונדהיים. ואת צפונות משפחת אמי במחוז הדרומי של ממלכת דניה -

שלזויג-הולשטיין - כיום צפון גרמניה והעיירה גלוקסטאט הגברים של משפחת אמי נושאים שם עיירה זו עד היום כשם משפחה.

שתי משפחות הודי, -זו הדנית וזו הפריזית-הולנדית במאה ה-17 לספ"ה, התאחדו מחדש בחתונת הורי בהמבורג, עיר הנמל הגדולה. - במחקרי התגלה לי, כי שתי המשפחות הגיעו לארצות אלה מפורטוגל, כפליטים אנוסים, שברחו מרדיפות הכנסייה הנוצרית-קטולית. אף אחד מן ההסטוריונים שאת עבודותיהם קראתי בקפידה, לא ידע, כיצד הגיעו מליסבון לאזורי הצפון? כמוכן לא נמצאו מסמכים, המגלים מהלכים סודיים אלה... לכן העמדתי לי למטרה לחקור את הסוד הזה. מחקרי ערך 17 שנה. עתה יכול אני לקבוע בבטחה, כי מקור משפחות אבותי היה בקטיליה, אשר בספרד המערבית !!

שמות המשפחה בפורטוגל ציינו והדגישו את מקורם האמיתי בספרד: דה-קסרס, דה-מילאן, דה-וגה, דה-סקירה, רודריגז מזכירים, כי עד גירוש ספרד חיו אבותיהם בערים אלה. בודאי היה חשוב להם לציין זאת, למען צאצאיהם אחריהם, שנטבלו לנצרות באונס וגדלו כבני פורטוגל הנוצריים בדתם ובלאומיותם... עד אשר הואשם 104 שנים מאוחר יותר הצאצא הנריק דה קסרס, נשוי לגויומר גומז דה-מילאן, אשר את שם משפחתה אימץ לאחר נישואיהם, - ביהדות נסתרת, ממנה לא ידע כמעט מאומה, כנראה. תיקו בארכיון בליסבון הוא מס' 6677. הכנסייה האינקוויזיציונית האשימה אותו שצם ב 11 לאוקטובר 1606, יום הכיפור של הכופרים היהודים.

מטרתה הנסתרת של הכנסייה היתה להחרים את רכושו הרב כדי לגבות חוב גדול לטענתה, שחייבו לה האנוסים. אחרי מאסר כל משפחתו ואחרי שהנדיק לא היה מוכן להודות, להתוודות ולהתכפר, הוצא להורג בפומבי בשריפה, ב Auto da Fee בככר המרכזית של ליסבון, ב- SQUEIRA DA RIBEIRA ב-5.4.1609 (= א" נישן ה'שס"ט) הי"ד.

לא עמדו לו ולבניו זכויות משפחת אם-המשפחה גויומר גומז דה-מילאן, אשר אביה, דודה ושני אחיה היו קצינים בצבא המלכותי הפורטוגלי, אשר שלשה מהם נפלו על מזבח המולדת בכיבוש הודו המערבית, גואה, -ורביעי טבע באחד הקרבות הימיים ליד האיים Capo da Verda, מול חופי אפריקה, עם האניה אשר עליה שירת.

- אחרי שקראתי את עקרי משפטו, מסוכם מתוך תיקי האינקווי- זיציה ואת פסק דין שופטיו וכן את פרטי ההאשמות נגד בניו והעונשים שהוטלו עליהם, לאחר שהודו והתוודו על כי צמו אמנם ב 11.10.1606, לא יכולתי שלא להגיע למסקנה, כי לא רק "קשה להיות יהודי" אלא יותר מזה :

"קשה-ואולי אי-אפשר לצאצא של יהודים להתכחש לעברו ולנסות להיות כלא-יהודי" !! כך הסיקו אמנם בניו !! כי אחרי בריחתם מגיא האנוסים הפכו להיות יהודים בהכרה גאה: גומז רודריגס דה-מילאן, - אבי אבות משפחת אבי היה ממיסדי הקהילה הספרדית הראשונה בלונדון ושמו כיהודי

מחודש הינו אברהם ישראל זה סקירה. מצבתו בבית העלמין הפורטוגזי הישן בלונדון קיימת עדיין כעדה לאישיותו. בנו השני יצחק הנריקס, נולד בהמבורג ב 1612, פעל עם אביו באמסטרדם, עד אשר היגר עמו ללונדון, שם היה ממיסדי בית-הכנסת הספרדי הראשון על אדמת אנגליה, בלונדון. (1699) כסוחר אלפונסו רוזריגז, בקהילה יצחק ישראל זה סקירה, החליפו אביו והוא את שמו השני מן הנריק לבן ישראל, האב-הסב הקדוש, שהומת כבן-עם "ישראל", הגם שנטבל בילדותו כקטולי. כך פסקו חכמי אמסטרדם לגבי אנוסים שנהרגו על קידוש השם.

בכורו של יצחק ישראל זה סקירה מאשתו הראשונה לאה דה קרס בת סימון דה קרס מאמסטרדם, שמתה בלידתה אותו, שמו סימון בן יצחק דה סקירה בלונדון, התישב בגרותו מעבר לתעלת למאנש באחוזת בונדה, לא רחוק מעיר הולדתו ומדת אמו. אמזן ב 1634. סימון איזאק בשמו שם, שימש למשפחת האחוזה, מנסיכי השבת הפריזי העצמאי במחוזם כפקטור, סוכן לסחורות קולוניאליות, שירבאו ע"י בני משפחתו הקרובים בלונדון ובאמסטרדם ממושבות אפריקה והודו, אמריקה המרכזית ומן האיים הקנריים והאזורים בדרומו של האוקיינוס האטלנטי. קפה וזהב, טבק, פירות טרופיים מיובשים ומשי וכן יהלומים, כסף וזהב גולמיים היו מותרות מבוקשים ע"י אדוני הארץ. - בונדה נפוצו צאצאיו לאזורי פריזלנד המזרחית ולהולנד. אחרי מהפך פוליטי שהרע את מעמדם שני דורות מאוחר יותר, התישב ענף בית אבי בעיר אמזן, על חוף הים הצפוני מול אנגליה. שם קרא לעצמו אחד מהם בשם האחוזה מולדת אבותיו: בונדהיים, לאמור - בונדה הוא ביתי. (BUND-HEIM) עד כאן בענין הענף של אבות-אבי.

ועתה לאבות משפחת אמי :
אחות מבוגרת מגומז היתה ביאטריז הנריקס, שנישאה ליחיד הסוחרים המובילים בהמבורג (כבר משנת 1605), הראשון אשר בביתו התקיים מנין סודי בשבתות ובחגי ישראל. שמו היה אלברטו דיניס-דיאונסיס ובעברית שמואל יחיא. עובדות שונות מעידות על כך למד יהדות באיטליה, שם חיו מבני משפחתו הקרובים, מחכמי שושלת דון יחיא איבן יעיש הקסטיליאנית, שנמלטו לאיטליה בראשית האיננוס בפורטוגל בשנת 1497. אלברטו-שמואל, שנולד כאנוס בפורטוגל, הובא על ידי הוריו כילד לאנטוורפן, נשלח אח"כ לקרוביו באיטליה, היה בעל ידע רב ביהדות, בניגוד ליתר האנוסים הפורטוגזים שבאו טיפין-טיפין להמבורג. - ובאין רב או חכם שם, היה הוא ממנהיגי הקהילה הנסתרת, שהופיעו כלפי חוץ כקטולים. כסוחר מצליח, שקשר קשרי מסחר גם עם שליטים מחוץ לעיר העצמאית המבורג, נאלץ לברוח ממנה עקב קנאות כמדיה וחברי הסנט ב 1618. הוא זה אשר יסד קהילה יהודית גלויה ומוכרת בעיר הנמל והמבצר החדשה גלוקסטאט בממלכת דניה.

שמו **דיניס** בא לו מסבתא קדומה בכמה דורות, **דינה** אשת החכם ר' **דוד איבן יוסף דוד יחיא**, בעל סינות על גירוש ספרד ופורטוגל. **דינה** היתה דמות מופתית בעיני צאצאיה, על עוז רוחה בהמלטה מפורטוגל לאיטליה. השם **די-אונסי** יכול לציין כלפי פנים "**בן-אנוסיס**", אך כלפי חוץ היה בו מן הדימוי הנוכרי הרצוי לאנוסיס! אחת מסחורות הייבוא שלו היו צימוקי-יין. (DYONISUS = אל-היין והמשתה של היוונים!) **שמואל יחיא** הוציא לאור בהמבורג בשנת 1629 "**שלושים דרשות לשבתות לפני חגי ישראל**", בשפת פורטוגל, מיועדת לבני דורו התוהים על יהדותם, מאחר ואת השכלתם שאבו מן הדת הקטולית. חיבור זה בן 321 העמודים דורש **תרגום לעברית**, כדי שובין תהיות הדור והדרכתם ליהדות שורשית על ידי קדמוני זה. *

בנם של הזוג, **ראובן הנריקס**, למד בבית המדרש באמסטרדם והיה המורה העברי **בגלוקסטאט**, קהילת אביו. הוא חיבר מחזה פדגוגי בשנת ה'ת"י=1650, -הצגת-תלמידים לפורים. נולדו לו 3 בנים אשר מצאצאיהם נפוצו מזרחה עד לליטא. **מבנו השלישי נוצר הענף בהמבורג** שנקרא עד היום בשם **העיירה גליקשטאט**, אשר בה יסד אביהם קהילה יהודית גלויה. אמי ז"ל היא בת-משפחה חשובה זו. הצאצא הראשון בהמבורג שנקרא ע"ש העיירה גליקשטאט, נקבר בבה"ע היהודי באלטונה השכנה ב 1751. סב-אביו, אלברט דיניס-דיאונסיס, הוא שמואל יחיא עם שניים מקרוביו, וכש אדמת בית הקברות היהודי הגלוי הראשון בכל ארצות צפון-מערב אירופה מידי גראף עצמאי בשנת 1611, שלוש שנים לפני רכישת בית העלמין היהודי הראשון באמסטרדם ב 1614. **שמואל יחיא** קבר בו את חמתו **גיומר גומז דה מילאן**, אשת **הקדוש הנריק**, כבר ב 1613. אחרי שנמלטה היא, בניה ובנותיה מצרפונדי האינקוויזיציה; - **ואת אשתו ביאטריז** בשנת 1632. מצבתה של "**אביגיל אשת שמואל יחיא**" קריאה להפליא והיא עדות לדברי ימי משפחת אמי ע"ה. אין ביכולתי לפרט בהרצאתי את קורות בני הדורות הבאים. אך אציין עובדה אחת חשובה: בני הדור השלישי, הן בגליקשטאט הדנית ואח"כ בהמבורג; והן בבונדה, נורדן ואמזן אשר בפריזלנד העצמאית, (בשלטון פרוסיה לאחר מכן) התערו בקהילות האשכנזים בתוכן ישבו. בספרי פירטתי סימנים ללשינוי הנהגותיהם המסורתיות. רק סימן אחד למנהגי ספרד נשתמר במשפחתי, שלא אפרטו כאן. באשר לענפי משפחת אבי בפריזלנד אציין, שלא ישבו לבטח יותר מדור, שניים או שלושה. עקב מהפכים מדיניים באזור אבדו זכויותיהם; צאצאיהם החליפו מקום מושבם, עיסוקם ושםם, עד אשר סבו של אבי היגר ב-1840 מאמזן לאלטונה, באין לו ולאחיו זכות נישואין, עיסוק ומגורים בעיר הולדתו אמזן - בה נולדו אביו וסבו ואליה היגר לפני כן אבי-סבו בבואו מנורדן הלא-רחוקה; שם גר עם אביו בבואם מוקדם יותר מאחוזת בונדה. (כל המקומות במחוז פריזלנד)

תקופת האמנציפציה:

סבי משתי המשפחות נולדו בתקופה, בה הושג פורמלית שוויון זכויות לאזרחים יהודים בגרמניה, דהיינו בסביבת שנת 1860. הגם שהאנטי-שמיות המשיכה לפעפע בתוך האוכלוסיה הנוצרית; מובן מאליה היה, שצעירי דור הורי היהודים יגויסו לצבא הקיסר הגרמני ויילחם השני, חלקם לטירונות בת שנה בעשור הראשון של המאה ה-20 וחלקם כאשר פרצה מלחמה הראשונה, יזומה על ידי הקיסר הגרמני והקיסר האוסטרו-הונגרי, לכיבוש סרביה וארצות הבלקן ע"י האוסטרים; ונגד בלגיה, צרפת, פולין ורוסיה ע"י הגרמנים. - שניים מדודי ממשפחת גליקשטאט ניסו אף להתקדם במעלת הקצונה, אך נעצרו כתוצאה של פוליטיקה אנטי-שמית מוסדוית. בעל הדוגה הגבוהה יותר של דודי אלה, רב-סמל או סגן-משנה במושגינו, שרד במשך ארבע שנות המלחמה בסרביה וביוגוסלביה ללא פגע, אך נפל על "מזבח המולדת הגרמנית" בקרבות ליד Verdun והנהר Marne, בנסיון האחרון של הצבא הקיסרי הגרמני בחזית הצרפתית, לעצור את התקדמותם של צבאות צרפת, בריטניה ואמריקה לתוך גרמניה. - אח אחר של אמי נשבה בסוף המלחמה ע"י הבריטים בצרפת וכשבו הועסק יותר משלוש שנים אחרי תום המלחמה בפניויו מוקשים ובליקוט שאריות הגונויות של מאות האלפים הנופלים משני הצדדים בצפון צרפת. - אח אחר חלה במחלת כבד עקב שרותו הצבאי בקרפטים ובסרביה, מחלה ממנה לא התרפא עד למותו. רק 17 שנה מאוחר יותר נאלץ לעזוב את גרמניה בגלל הנאציזם. הוא מצא מסתור באקוואדור הרחוקה, שם מת ממחלת הכבד, כשהקשר בינו לבין אחיו אבד, עקב הריחוק ומלחמה השנייה. אך צאצאיו התגלו לנו שנים מאוחר יותר. - אחיה הבכור של אמי חיסל בזמן את עסקו הבנקאי המצליח בהמבורג והיגר ב 1933 לבלגיה. אך נעצר שם ע"י הגסטפו שבא בעקבות הצבא הגרמני הנאצי שפלש לבלגיה במאי 1940. הוא מת משבץ בעקבות חקירות הגסטפו. - אחיו הבכור של אבי נפצע בחזית הארדנים ב-1914. 20 שנה מאוחר יותר האמין כנראה, כי עקב זכויותיו המלחמתיות לגרמניה, גם המשטר הנאצי לא יפגע בו ובמשפחתו. אמרנה תמימה זו עלתה לו ולמשפחתו בחייהם, כאשר ב 1941 למזרח ולא שבו עוד, כמו אמו, - סבתי שנספתה בשריף נשטאדט. הם נשלחו להשמדתם מהמבורג, שלא הגנה עליהם. - אבי ז"ל שגויס ב-1916 לצבא, שירת בחזית הרוסית, נפצע קל מכדור בפניו ואחרי החלמתו נשלח לחזית הצרפתית. עקב שרותו קבל אבי, כמו הרבה מצעירי היהודים דאז, צלב המלחמה הגרמני, אותו החזיק במגירת חפציו האישיים. אחרי המלחמה נדמה היה לו כנראה, כי לעולם חוסך. אך בליל הבדולח נעצר כיתר אבות-משפחה יהודיים. הוא השתחרר רק לאחר שהסכים לחתום על ויתור רכושו לטובת הרייך הגרמני השלישי, "בהתנדבות". בבלגיה, שם ניסה לשקם את חיי משפחתו, נעצר ע"י שרות הבטחון הבלגי ביום הראשון של פלישת הצבא הגרמני-נאצי במאי 1940 ונשלח למחנה מעצר בדרום צרפת.

גם אחי הבכור נשלח לשם. אנו, אמי וארבעת ילדיה ברחנו לצרפת שנה מאוחר יותר, כי פרנסה לא היתה לנו ולהמצא תחת כיבוש גרמני לא היה סימפטי, על אף שעדיין לא נודע על תוכניות ההשמדה, שהחלו מעט מאוחר יותר, ב-1941-1942.... בסוף המלחמה והשואה לעם היהודי היה אבי הי"ד אחד מששת מיליון הנרצחים, שנשלח בראשית 1943 למיידנבק... האם יכול היה לשער, כי רק 25 שנים לאחר שרותו למען העם הגרמני, יסיעו אותו בני חבריו החיילים למחלקה, פלוגה או גדוד לתאי הגזים והמשרפות של מיידנבק?? האם גורלו היה יותר טוב מגורלם של אחרים שלא שרתו את ארץ הולדתם?? ואדגיש : מי היו שותרי העם הצרפתי, אשר מסרו

מסרוהו לידי המרצחים הגרמנים? הרי הם בני "התרבות אשר הכריזה על חופש, שוויונות ואחווה בין כל המעמדות, הגזעים, הדתות והעמים", ככתוב:

La LIBERTEE, l'EGALITEE, la FRATERNITEE !

וכאן בארצנו אני שואל את עצמי ואת אחינו בני ישראל החדשים - "הישראלים המודרניים, הפוסט-ציוניים" את השאלה הנוקבת :

- מה ההבדל בעיני המרצחים מכל העמים בין יהודי מאמין, מקיים מצוות תורת עמו לבין יהודי ליברלי, רפורמי, אטאיסטי סוציאליסטי או קומוניסטי, - "ימני או שמאלני" בימינו?? איזה הבדל רואים המתנכלים לנו כאן בארץ ישראל בין אלה היהודים שחזרו לארצנו מארצות מוסלמיות במזרח, בדרום ובמערב, בהשארם את דכושם שם, לבין אלו שבא מארצות אירופה קטוליות, פרוטסטנטיות, או מארצות עם משטר קומוניסטי?? - בין ילידי הארץ לבין פליטי הגלויות?? איזה הבדל עשו מתכנני ומפעילי מכונת הרצח הנאציונימ"ש בין יהודים שונים? ואיזה הבדל רואים כיום מחבלים-מרצחים ערביים ביהודי ארץ-ישראל מצד אחד של גבולות "אושוויץ", כפי שקרא אבא אבן ב-1967 את גבולות הקו הירוק, - לבין יהודים בצד השני? מה הבדל רואים כיום ישראלים פוסט-ציוניים בין נרצחי רחוב דיזנגוף לבין נרצחי בית-אל וחברון??

- מה יש ללמוד מן העובדות הקשות של האינקוויזיציה מלפני 10 דורות, שלא חסה על תרומת יהודי ספרד ופורטוגל לארץ מולדתם, בהעלתה על המוקד מטובי בניה, דור לאחר שתרמו אף את חייהם למען ארצם... ומגורלם הנודא של בני עמנו באירופה, שבחלקו, כמו דור אבי ודודי שרתו את ארץ הולדתם בנאמנות, כפי שנדרשו למען שויונם האזרחי...!!?? - וכי אין זהות בין גורל אבות-אבותי מיני-אז לבין גורל דור אבי ודורי-אני בימי השואה הנוראה האחרונה?? - וכי תפקיד היהדות והציונות המישבת יכול להסתיים, כי כביכול כבר "גר זאב כבש" ויהודי הארץ והעולם יכולים להניח לבעיית קיומנו העכשווי והעתיד...??

נראה לצערי הרב, כי לא רוצים לזכור את העבר, להסיק ממנו מסקנות להווה ולא לעתיד, כאילו קיים רק "העכשיו המיידני". וכאן ברצוני לקרא לפניכם צוואתו המרגשת של קדמון בית אבי, יצחק ישראל בן אברהם (גומז) דה סקיירה בלונדון. הוא כתבה כנראה בסביבות שנת 1700, היותו כון 88. היא נועדה לצאצאיו מאשתו השנייה, בלונדון ובאמסטרדם. היא התגלתה לי רק בשנת 1993 ואשרה סופית, כי הוא, יצחק דה סקיירה היה אביו של סימון איזאק בבונדה, מעבר לתעלת למאנש, בפריזיה המזרחית (פריזלנד). המגלה והמעתיק הוא צאצא אחר של יצחק דה סקיירה, שמוצאו מאשתו השנייה של הנ"ל, רבקה מנדס, אשר חי בחיפה. וזו לשון הצוואה המתורגמת כאן מפורטוגזית לעברית: "תחת כנפי השמים וברשות האדון מלך העולם, אני מביע במלים את רצוני המקודש, בצוואה אותה ימלאו בני לאחר מותי, כן יהי רצון, אמן מבורך יהא כל אחד, אשר בעזרת האלוקים - ברוך שמו - יקים לו משפחה טובה. אני, יצחק אלפונסו רודריגס מלונדון, מצווה ומבקש: שמרו על משפחותיכם והיו מכובדים וישרים. מרכושי בעולם הזה, לא-ניידי וניידי, תוקדש עשירית לפדיון שבוים ולהצלת יהודים מציפורני השטן. אתם בני, התרחקו מאדמת פורטוגל, כי הסכנה גדולה וסמויה. שאר רכושי בבתיים, בתכשיטים, במטבעות זהב ובספרים יחולק בין כולכם שווה בשווה וביושר; תוך מחשבה, כי שופט העולמים צופה בכם. היו חברים ואחים איתנים לפני החלוקה ולאחריה. ל SIMEON ISAAC בכורי, בנה של LEA CACERES - שתנוח על משכבה בשלום - , תדאגו להעביר לו חלקו באמצעות שליח נאמן. מגיל 14 עבדתי עם אבי - ינוח על משכבו בשלום - והתחתנתי היותי צעיר, כרצון הורי עם LEA CACERES - שהאלוקים לקחה לגן העדן - , כאשר הביאה לעולם את בננו. זו היתה הפעם הראשונה שראיתי את המוות לנגד עיני והזדעזעתי מאוד: כרגע עוד לחיות ולמות בשניה מאחר מכן... האלוקים נתן והאלוקים לקח... יהי שמו מבורך. מרבקה מנדס - שתנוח בשלום - רעיה קדושה - , שהאלוקים ישמרנה בחיקו, - היא היתה אהבת חיי - , נולדו יעקב, יוסף, מרים ושרה. לכולכם אני מצווה, שתשלחו צוואה זו לאחיכם SIMEON ISAAC. דעו את מידותיכם, בלי התנשאות על אחרים. האמינו באדוננו אדוני, מלך העולם. היו ישרים ותזכרו את אחינו מכל שבטי ישראל. חתנו את בניכם ובנותיכם עם יהודים מאמינים ועשו צדקה בקהילותיכם. שמרו את מסורתנו, אתם, בניכם, נכדיכם ובני נכדיכם, ללא כל שינוי והתחתנו בין חברינו ואל תביאו אי-סדר לתוך משפחותינו. תתנחמו באביכם בנתינת צדקה - ומעל לכל - שמרו על משפחותיכם מן הרע".

אני רוצה לציין לפני שומעי, כי לא ידעתי מאומה על צוואת
קדמו בית-אבי זה, עד לפני מעט יותר משנתיים.
אך רוח מחשבותיו בודאי ליוותה אותי, הן בברחי מפני סגסי
הנאצים, -כאשר התפילין והכשרות לא משו ממני על אף הסכנות
הממשיות; בהגיעי כשריד ופליט לארץ-ישראל ובהקימי משפחתי
בארץ. כך נוהגים בני ובנותי ילידי הארץ,
אחי ואחיותי בנו כולם בתים יהודיים לתפארת ליהדות
ולאבותינו. כי חינוך ברוח זו הוענקה לנו הן על ידי
אבינו הי"ד והן על ידי אמנו ע"ה, שנפטרה בשיבה טובה לפני
חודשיים, שזכתה בזכות אבותינו הנאמנים למקורם ובזכותה-
היא : אנו יהודים גאים בתורתנו, תרבותנו, לעמנו ולארצנו.

כל הקורות את 11 הדורות שקדמו לי, תיעדתי בשני חלקי
ספרי : "האודיסאה לבית הנריק" ו"האודיסאה לבני הנריק".
הספר אותו אני מציג ומסכם לפניכם כאן היום בתמצית.
גודלנו דומה להפליא לגודל אבות-אבותינו הפורטוגזים
האנוסים. האב נרצה על יהדותו; האם והבנים הצליחו להמלט
על גופם ועל נפשם. גם אנו לא נשברנו נפשית, אלא הקמנו
משפחות יהודיות, מודעות וגאות ביהדותם, כמו אבות-אבותינו
פליטי האינקוויזיציה הפורטוגזית לפני כ-300 שנים.
זכינו יותר מדורות עברו, כי הגענו סוף-כל-סוף לארץ
אבותינו, ממנה אנו מקוים לא לגלות שנית.

הערה לסימון * בעמוד 5:

* 30 הדרשות בשפה הפורטוגזית של שמואל יחיאל ראזיים
שיתורגמו לעברית.
אני פונה בזה לנדבנים ולמוסדות מחקר, שיעזרו לממן
ולארגן משימה מעניינת זו. אם הדרשות יפורסמו, יצוינו
כמדובן הממן והמממנים בשמאל בשמם והמתרגם, ע"פ תנאים
שיקבעו מראש.
יוסף בן ברית.

ד י ר ו ן על ההרצאה :
מגידוש ספרד ועד לשואה - מגולה לגולה ואין תקוה.
ע"י יוסף בן ברית

מרדכי בר יוסף: במשפחתי האשכנזית קיימת מסורת בעל-פה, כי משפחת אמי גם היא ממגורשי ספרד. המשפחה חיתה באמסטורדם ורוב בילדותי, בשפה הגרמנית. לאשכנזים. שם המשפחה לבנשטיין. מחקרו ודבריו של המרצה מאירים את מה שנודע לי רק באופן מילולי כמסורת בעל-פה מדור לדור. נוהגי משפחתי ומשפחתי מבהירים, כי כפי שיהודי ספרד שמרו יותר על מסורת-אבות מיהודי אשכנז-גרמניה, כך אלה שהם ממוצא פורטוגזי-ספרדי, כן שמרו עליה גם במערב אירופה. לכן דברה הרצאתו ללבי ולהבנתי ותודה לו על-כן.

שמואל רונן: המחקר מסקרן ומאלף. הורי אמנם מיוצאי פולניה, ואין לי מקורות מהם אוכל לדעת על עבר משפחתי. האם סובר המרצה, כי שמות-משפחה כמו גרוס-קופף וקליין-קופף (Grosskopf - Kleinkopf) הם שמות-גנאי, שיהודי אשכנז חויבו לשאת, כדי שיוזכרו כיהודים בין הגויים?

אריה בראונר: כאחד מפעילי "בני-ברית", אשר שומע הרצאות במכון, הנני להביע הערכה רבה לגב. ד"ר מרים רייטר-צדק על ההרצאות המענינות המוגשות במכון לחקר-עמנו. הפעם התרשמתי במיוחד, כי המרצה תיאר מצב דור-הוריו בגרמניה הצפונית, שתואם בדיוק את גישתם של דור הורי בגרמניה הדרומית, שגרו דורי-דורות משני עברי נהר הריינוס. אני מאשר את תיזת המרצה "מדוע לא עזבו חלק גדול מיהודי גרמניה את ארץ הולדתם, כאשר עלתה לשלטון המפלגה הנאצית ב 1933 ?? מדוע לא הבינו את אשר עומד להתרחש ומדוע לא עלו ארצה בעוד מועד"? הרי רובם היו בעלי השכלה, רופאים, עורכי-דין, סופרים וכו", אשר יכלו לקרא את הכתובת שעל הקיר ! הרי דברי הפיהרר פורסמו בספרו "מיין קאמפף". באופן טראגי, נשארתי יחידי ממשפחתי עקב תמימות מחשבת הורי, כי כגרמנים ממוצא יהודי, אשר השתתפו במלחמה הראשונה כאזרחים שוים, זכו באותות מלחמה כאביו של המרצה, - לא יפגעו על ידי השלטון שנבחר, כי זכותם בידם. גישה זו היתה טבעית להווייתם בדורם. המרצה תיאר מצב זה בבהירות ואני מודה לו על כך ! אישית הצלחתי לשחזר חמשה דורות של משפחתי לפני. לכן חשוב, שמחקרו המרשים של המרצה, המגלה 12 דורות ויותר, ראוי שיתפרסם בדרך מקיפה בקהל היהודי והישראלי.

תשובת המרצה, לשאלת מר שמואל רונן בענין שמות יהודי אירופה, ביניהם שמות-גנאי:

א. -הדצמתי במכון על שמות המשפחה של היהודים בשנת 1990, ראה חוברת 11, נייסן-יוני תש"ן. בענין הספציפי של שמות-גנאי ראה שם בעמוד 8.

ב. - לשם גילוי דורות אבותי נעזרתי רבות בידע אותו רכשתי תוך כדי מחקרי. כך למשל נהגו יהודי המבורג האשכנזים במאה ה-18 לכנות את חברי הקהילה בכינויים אישיים, בלי - והרבה לפני שהיתה זו חובת הממשל. זה היה נחוג לאדם, כדי להבדיל בין בני אותו שם פרטי ושם אביהם.

כך קבעו כינוי על פי שם מקום ממנו בא זה ואחר, כפי שנקראו קדמוני משפחותי: או ע"פ חזות חיצונית של חבר הקהילה זה ואחר: קליין, גרוס, זיקר, דינר, וייס, רוט וכ"ו. לכן יכולים השמות גליין-קופף וגרוס-קופף להצביע על חזות אדם שצויין כבעל ראש קטן או גדול, בלי שזה כוון להיות עלבון. אם מישהו נקרא קראטצר, דהיינו "המתגרד", או קראטצ-קופף, דהיינו "המתגרד תזיר בראש" או דוס-קופף, דהיינו "חסר ידע", יכול הדבר לנבוע מתופעה שצויינה ע"י חברי הקהילה עצמם כליצנות, אך בהחלט היו פקידי ממשל אנוני-שמייים שהעליבו יהודי, שבא להרשם בעיירה ואין לו עדיין שם-משפחה קבוע. כזה נדרשו לקבוע יהודים ואזרחים לא-יהודים החל מ 1790 בממלכה האוסטרו-הונגרית הנרחבת, החל מ 1808 בממלכה של נפוליאון בונפרטה הצרפתי, מ 1820 לערך בממלכת הצאר הרוסי.

אחרי שנרשם השם, יכלו להחליפו רק תוך תשלום מס מיוחד לשינוי שם. היו מחירים לשמות של חומר זול, כגון שטיין ואייזן (אבן וברזל), של חומר יקר יותר כגון שטיינברג ואייזנברג (הר של אבנים או הר של ברזל) או של חומרים יקרים ממש כגון קופפר, זילבר וגולד (נחושת, כסף וזהב). מחיר רב יותר נדרש בעבור שמות כגון קופפרברג, זילברברג או גולדנברג, דהיינו הר של נחושת-של כסף-של זהב וכו". נופים יפים כגון בלומנטל (עמק של פרחים) ורוזנטל (עמק של ורודים) וכדומה עלו גם הרבה כסף. הרבה מאוד דוגמאות קיימות בענין זה.

באשר להמבורג, יכולתי לשרטט מוצא הבאים מבחוג אל יהודי הקהילה הגדלה במאה ה-18 וה-19 מעשרות למאות ולאלפים, על פי שמם הגיאוגרפי של המצטרפים החדשים. הכנתי תרשים-זרימה גיאוגרפי (Toponimika), שלא פורסם עדיין.

י.ב.ב.

רשימת ההרצאות בשנת תשנ"ד
=====

1. הפסיכולוגיה של האמת. ד"ר משה הוגן
- האמת בתפיסה יהודית ד"ר מרים דייטר-צדק
2. היצירה של בשביס-זינגר "השטן בגורלי" ד"ר דוד כץ
- והרקע המוסרי וההיסטורי שלה פרופ' יצחק לוי
3. שנה וחלוס במצני לחץ ומלחמה פרופ' זאב לוי
4. עמנואל לוינס בתור הוגה יהודי הרב אבידור הכהן
5. עם אחד או שני עמים? ד"ר יוסי אבנרי
6. לבטימציות דתיות לשיחוף פעולה בין דתיים לחילוניים. משה ברנדר
7. ייעוץ אירגוני בראי המקרא יוסף בן-ברית
8. מגירוש ספרד עד לשואה (מחקר). ד"ר גוסטב דרייפוס
9. היהדות והציונות בעידן חדש - לקראת שנת 2000 ד"ר אהרון רבינוביץ
10. הבלתי-מודע ביהדות. משה ברנדר
11. האם יש משנר בחברה הישראלית בימינו? פרופ' ישראל אור-בן
12. תהליכי הרס עצמי במציאות הפוליטית בישראל פרופ' ישראל אור-בן



**"חקר עמנו הוא המכון לחקר הפסיכולוגיה של העם היהודי בזמנו
בארץ ובתפוצות", ע"ש פרופ' אריה טרטקובר.**

מכון זה נוסד על-ידי: פסיכולוגים, מחנכים, סוציולוגים, סופרים ואנשי-ציבור, העבודה המדעית במכון "חקר עמנו" מתבטאת בהתעמקות, בחקירה ובמחקרים בתכונות הנפשיות המיוחדות של העם היהודי; בצורות התנהגות חברתית-לאומית; במהותה של הזהות היהודית והסיבות לסטיות ממנה והתנכרות לה; ובאספקטים הפסיכולוגיים של נקודת-ראות פסיכולוגית, חזת במטרה למצוא את הדרך לאורח-חיים יהודי מקורי ולדרכי-מחשבה חיוביים ורצויים, אשר יעזרו לשמור על צביונו הלאומי של העם, מבחינה רוחנית-ערכית ועל ייחודו היהודי כעם בעל עוצמה וכות רוחני המסוגל להתמודד עם הבעיות הקשות בחייו.

המכון חותר להבליט את האקטואליות ואת משמעות הנושאים בחברה היהודית בימינו ולתת להם הארה נוספת בשטח הסוציולוגי, ההיסטורי, הספרותי והפילוסופי כרקע לניתוחים פסיכולוגיים. ברנע קשה זה של משבר רוחני-לאומי, חברי המכון רואים בפעילות זו שליחות לאומית. אכן, חותר המכון ליצירת מרכז רוחני בארץ, במגמה לפרוש השפעתו גם על יהדות התפוצות. המכון שוקד להשיג כוחות-אדם נוספים, אשר גורל העם יקר להם יוכלו להתעלות על כל אינטרס אישי, כדי לתרום מכוחם וממחשבתם לתחיה הרוחנית המחודשת של העם היהודי, הנמצא עכשיו בירידה רוחנית ובמבוכה נפשית. כשם שנוצרה המדינה, ככה יש צורך ביצירת עם יהודי חזק בארץ ובעולם על-ידי איחוד רוחני-לאומי.

פעילות המכון מתבטאת במתן הרצאות הדיונים על בעיות לאומיות ובהכנות למחקר באותן הבעיות; בליבח פסיכולוגי של הבעיות, הדעות ומחשבות, בעיקר במחשבת ישראל, אשר קירבו את העניינים הנדונים ללב רבים: אישי חינוך, מרצים ידועי שם, אנשי מדע ומחקר, הרואים בפעולת המכון חשיבות רבה. "אגף הנדון" ליד המכון מקבל חינוך יהודי-לאומי. פעולתו המדעית של המכון "חקר עמנו" מתבטאת בהוצאת חומר ספרותי שוטף, היוצא ע"י "חקר עמנו" בצורת חוברות נאות, הכוללות את הרצאות המכון הדיונים עליהן - הן מודפסות בחוברות ומופצות בארץ ובתפוצות - המעוניינים יוכלו לקבלן בפנייה למכון.

פעילות המכון בהתנדבות.

אנו סוּגים למעוניינים בארץ ובתפוצות להשתתף בפעולת המכון על-ידי ביקור בהרצאות הדיונים על בעיות לאומיות.

לאור הסכנה לקיומה של מדינת-ישראל ולעם היהודי בתפוצות, בגלל ההתכוללות המתגברת, הגורמת לשנאה עצמית המכון פונה לפסיכולוגים בשטח חינוכי, קליני, חברתי ועוד ולכל אינטלקטואלים ואנשי-ציבור לבוא לעזרת העם ע"י הצטרפות לפעילות המכון ותמיכתו.

ולאור המצב הפוליטי והבטחוני המסוכן ביותר עתה בארץ נזעקים אנו לעזרת העם. נכון לנו מאבק קשה ואכזר ועל החזקים בינינו להחזונן לקראתו.

בשם המכון: ד"ר מרים רייסר-צדק (יו"ר)

קורא נכבד
אנו מתכבדים להגיש את ההרצאה של יוסף בן-ברית
, השמינית הטנה).

כל ההרצאות מודמסות בחוברות ולכוננסות בתיק מיוחד
בסוף שנה השנ"ו.



Lodge of B'nai B'rith
STUDY OF OUR PEOPLE
(Institute for the Study of the Psychology
of the Jewish People in Israel and Abroad)

In the name of

Prof. ARIEH TARTAKOVER

Founded in Tel-Aviv, in 1977

8, Maaleh Hazofim, Ramat-Gan.

Israel - 52483

Tel. 0722752

דפוס "המשרד"

ל"ג

רח' ז'בוטינסקי 43, רמת-גן, טלפון 7512157 - 03